
STANISŁAW SZURO

Ludność wojskowa Galicji
w latach 1869-1913
(PRÓBA ANALIZY DEMOGRAFICZNEJ)

Podjęcie próby analizy demograficznej tej specyficznej grupy społeczno-zawodowej, jaką jest ludność wojskowa¹, stanowi wg autora istotny krok do jak najszerszego poznania społeczeństwa galicyjskiego XIX w. Oczywiście autor zdaje sobie sprawę, że niniejszy artykuł, pomimo iż oparty został na szerszych badaniach², nie jest w stanie wyjaśnić wszystkich wyłaniających się problemów. Spowodowane jest to charakterem i szczupłym zakresem posiadanych informacji statystycznych, jak i w dużej mierze brakiem jakichkolwiek podobnych opracowań dotyczących ludności wojskowej.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest próba analizy demograficznej ludności wojskowej Galicji na tle Austro-Węgier w latach 1869-1913. Za ludność wojskową należy uznać, zgodnie z ówczesną kategoryzacją, a co za tym idzie terminologią oficjalnych urzędowych publikacji państwowych i krajowych, wszystkich obywateli, którzy odbywali służbę czynną w armii Austro-Węgier. W pierwszym rzędzie autor zajął się ludnością wojskową rekrutującą się i stacjonującą na terenie Galicji. Nie zawsze jednak było to w pełni możliwe. Wpłynął na to zasięg posiadanego materiału statystycznego, w którym często Galicja nie była wydzielona z całości i należało sięgnąć do danych dotyczących całej monarchii.

Cezurę czasową wyznaczają daty 1869 i 1913. Badany okres rozpoczyna wprowadzenie w życie reformy wojskowej z 5 grudnia

1868 r., która w znaczący sposób zmieniła kształt i przebieg wykonywania obowiązku służby wojskowej³, kończy zaś ostatni rok pokoju przed wybuchem I wojny światowej.

W swoich badaniach autor oparł się na klasycznych źródłach statystycznych. Część informacji zaczerpnięto z szeroko już wykorzystanych statystyk austriackich, takich jak: "Statistisches Jahrbuch"⁴ i "Österreichisches Statistisches Handbuch"⁵ oraz statystyk krajowych, z których wykorzystano: "Rocznik Statystyki Galicji"⁶ i "Statystykę Miasta Krakowa"⁷. Podstawowym jednak źródłem informacji było specjalistyczne wydawnictwo "Militär - Statistisches Jahrbuch"⁸. Rocznik ten zawiera bardzo bogaty materiał statystyczny. Celem jego było głównie ukazanie problemów bezpośrednio związanych ze służbą i organizacją armii, takich zwłaszcza, jak wyniki poboru, możliwości mobilizacyjne czy stan zdrowia w armii. Problemy zaś czysto demograficzne zamieszczone są często na marginesie, a czasem nawet można je odczytać tylko pośrednio.

Przy analizie ludności wojskowej istotna jest struktura wewnętrzna tej grupy społeczno-zawodowej i chociaż autor nie będzie się tu wdawał w szczegółową analizę organizacji armii, jednak należy podkreślić dwa istotne wewnętrzne podziały. Na tyle istotne, że starano się je utrzymać przy analizie większości problemów.

Na pierwszym miejscu musimy uwydatnić najistotniejszą linię podziału ludności wojskowej, tzn. na korpus oficerski oraz na podoficerów i szeregowych. Podział ten wydaje się oczywisty, ze względu na organizację armii, jak również na jaskrawe różnice w statusie majątkowym i społecznym obu tych podgrup. Zróżnicowanie to jest tak duże, że podział ten musimy zachować przy wszystkich elementach analizy demograficznej.

Drugim kierunkiem podziału jest zróżnicowanie ludności wojskowej pod względem przynależności do poszczególnych rodzajów broni i służb. Oczywiście nie miejsce tutaj na dogłębną analizę schematu organizacyjnego armii. Jednak ze

względu na różnice w sposobie i warunkach odbywania służby autor musiał utrzymać najbardziej ogólny podział na: wojska piesze, kawalerię, artylerię oraz pozostałe rodzaje broni i służb.

Analizę demograficzną ludności wojskowej należy rozpocząć od jej stanu liczebnego. Na terenie Austro-Węgier, w interesującym nas okresie ulegał on stałemu, powolnemu wzrostowi (wyjątkowy był tu tylko okres w końcu lat siedemdziesiątych XIX w., kiedy w związku z zajęciem i okupacją Bośni i Hercegowiny dokonano częściowej mobilizacji rezerwy). I tak w 1913 r. liczba ludności wojskowej wynosiła ok. 394 tys., co stanowiło 136,5% stanu z 1874 roku.

Na terenie Galicji stacjonowało od 26 673 do 70 865 ludności wojskowej; stanowiło to od 10% do 20% całego stanu liczebnego armii austro-węgierskiej. Równocześnie ludność wojskowa stanowiła tylko od 0,5% do 1,0% ogółu mieszkańców Galicji, co nie było takim wysokim wskaźnikiem, gdyż np. w 1897 r. na terenie Królestwa Polskiego stacjonowało 239 309 żołnierzy, co stanowiło 5,1% ogółu mieszkańców⁹. Pomimo iż stan liczebny armii austro-węgierskiej na terenie Galicji był niezbyt wysoki, jednak specyfika tej grupy społeczno-zawodowej, przez którą, dzięki zastoscwaniu stałych mechanizmów, przewijały się kolejne pokolenia młodych mężczyzn, oraz nierównomierne jej rozmieszczenie terytorialne (np. w Krakowie stan garnizonu dochodził do 10% mieszkańców) powodowały duży jej wpływ na całokształt życia społecznego w Galicji.

Jednym z ważnych elementów reformy wojskowej z 1868 r. było powiązanie miejsca stacjonowania ludności wojskowej z terytorium, z którego pochodziła¹⁰. Niestety autor nie dysponuje danymi statystycznymi dotyczącymi tej kwestii. Posiadane jednak informacje, pochodzące ze spisu powszechnego z 1880 r., w pełni potwierdzają działanie ustawy. Widzimy bowiem, że na terenie Galicji stacjonowało 24 226 obywateli gmin galicyjskich, co stanowiło 76,0% wszystkich

Tabela 1

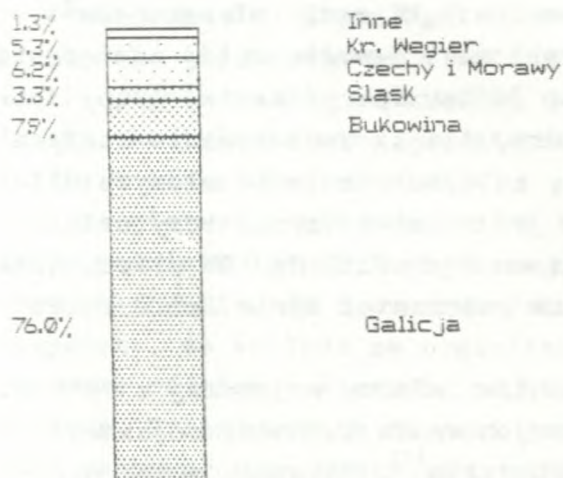
Udział ludności wojskowej w ogólnej liczbie ludności Galicji
w latach 1869-1910 (%)

Rok	Ludność		Wskaźnik procentowy
	ogółem	wojskowa	
1869	5453649	26673	0,5
1880	5958907	32735	0,6
1890	6607816	53401	0,8
1900	7315939	70865	1,0
1910	8025675	63249	0,8

Zródło: S. Szuro, Informator... Tab. 1.

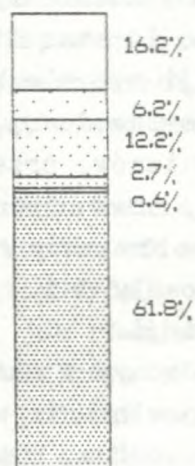
Wykres 1

Ludność wojskowa stacjonująca
na terenie Galicji w roku 1880
wg kraju pochodzenia

Wykres 2

Ludność wojskowa rekrutująca się z terenu Galicji
wg kraju stacjonowania

Zródło: S. Szuro, Informator... Tab. 3 i 4.

żołnierzy wywodzących się z Galicji. Pozostała, stacjonująca tu ludność wojskowa pochodziła z terenów sąsiadujących z Galicją, tzn. z Bukowiny (7,9%) oraz Czech i Moraw (6,6%), a tylko nieliczna jej część - prawdopodobnie kadra podoficerska i oficerska z innych krajów austriackich (1,3%).

Pod względem rodzajów broni i służb najliczniej na terenie Galicji reprezentowane były oddziały wojsk pieszych, następnie kawalerii oraz artylerii. Gdy jednak analizujemy ten problem na przestrzeni całego badanego okresu, to staje się widoczne, iż przy szybszym niż w całej monarchii tempie wzrostu liczebności oddziałów stacjonujących na terenie Galicji, najszybciej rosła liczebność oddziałów artylerii, następnie kawalerii, a dopiero na końcu wojsk pieszych. Związane to było z austriackimi koncepcjami prowadzenia przyszłej wojny, a w tym między innymi rozbudową i wzrostem znaczenia twierdz w Krakowie i Przemyśle.

Z terytorium Galicji wywodziło się rocznie od 13 266 do 37 588 rekrutów, którzy trafili do armii czynnej. Stanowiło to od 14,1% do 20,3% ogółu rekrutów z terenu Cislitawii. W zdecydowanej większości powoływani byli oni w wyniku poboru regularnego, który odbywał się corocznie w czerwcu i w lipcu. Niezależnie od daty stawienia się poborowego przed komisją poborową służba dla wszystkich rozpoczynała się od 1 października danego roku. Komisje poborowe zaliczały poborowych do trzech kategorii: zdolnych oraz czasowo i trwale niezdolnych do służby wojskowej. Nie miejsce tu oczywiście na szczegółową analizę działalności komisji poborowych. Jednak gdy nawet pobieżnie spojrzymy na ich wyniki, zauważymy, że pomimo iż w Galicji było na 1000 mieszkańców więcej osób w wieku poborowym niż w całej monarchii (np. dla roku 1910 odpowiednio 25 i 20 osób), to liczba zdolnych do służby oscyluje tu między 10,0% i 23,4% poborowych i jest stale niższa niż w Austro-Węgrzech, gdzie wahała się od 13,0% do 31,0%. Różnica ta jednak ulegała po-

wolnej niwelacji, co może świadczyć, że wprawdzie ogólny stan zdrowia był na terenie Galicji poniżej przeciętnej dla monarchii, ale ulegał stałej poprawie.

Poza poborem regularnym ludność wojskowa uzupełniała swój stan liczebny przez karne powoływanie tych, którzy pragnęli uniknąć służby wojskowej oraz przez wstępowanie na ochotnika. Wysoki odsetek mieszkańców Galicji wśród powołanych karne do służby czynnej (od 8% - w r. 1871 do 53% - w r. 1910) oraz niski wśród ochotników (5% - 8%) świadczy wyraźnie, iż służba wojskowa była przyjmowana w Galicji bardziej niechętnie niż w innych krajach monarchii.

Istotny problem analizy demograficznej stanowi stan rodzinny ludności wojskowej, gdyż w tym wypadku brak nam danych dotyczących Galicji, choć można z dużym prawdopodobieństwem uznać, że skala zjawiska jest zbliżona we wszystkich krajach monarchii habsburskiej. Występowała tu bardzo wyraźna różnica między korpusem oficerskim oraz podoficerami i szeregowymi. Oficerowie posiadali dobre warunki finansowe oraz mniej uciążliwe warunki służby, a także mieszkali poza terenem koszar. Wszystko to sprzyjało zakładaniu przez nich rodzin. Ograniczenie stanowiły przepisy, które mówiły, iż kandydatka na żonę oficera musi zostać zatwierdzona przez jego przełożonego po przedstawieniu tzw. "świadczenia moralności" oraz poświadczenia o wysokości posiadanego posagu, którego minimalna wielkość była ustalana przez Ministerstwo Wojny. Wszystko to sprawiało, że tylko część korpusu oficerskiego decydowała się na założenie rodziny. Liczba małżeństw stale tu jednak rosła i gdy w 1874 r. żonaci stanowili 22,8% wszystkich oficerów, to w roku 1900 już 34,9%. Zdecydowana większość tych małżeństw posiadała dzieci, których liczba w jednym związku oscylowała w pobliżu dwóch.

Sytuacja podoficerów i szeregowych była zupełnie inna. Poza nieliczną grupą zawodowych podoficerów, której niestety nie da się wyodrębnić w posiadanym materiale statystycznym, byli oni stale skoszarowani, otrzymywali niewysoki żołd,

a ich służba była na tyle czasochłonna, że nie pozostawiała im wiele czasu do własnej dyspozycji. Równocześnie ustawodawstwo wojskowe zabraniało zawierania związków małżeńskich przed zakończeniem służby w armii czynnej. Tych zaś, którzy ożenili się bez zgody Ministerstwa Wojny, karano wydłużeniem służby o rok lub dwa. Dlatego też liczba żonatyh podoficerów i szeregowych nie przekraczała 1% ogólnej ich liczby. Tu także zdecydowana większość posiadała potomstwo, a średnia ilość dzieci w rodzinie oscylowała wokół liczby dwa.

Analiza zgonów wśród ludności wojskowej jest kolejnym bardzo ważnym elementem podjętych badań. W armii czynnej śmiertelność wynosiła od 0,4% do 1,2% średniego stanu osobowego. W liczbach bezwzględnych dawało to od 1 tys. do 4 tys. osób rocznie. Z całej armii czynnej tylko ilość zgonów wśród oficerów nie ulegała większym zmianom i utrzymywała się na mniej więcej stałym poziomie w całym badanym okresie. Liczba zgonów wśród podoficerów i szeregowych ulegała stałemu powolnemu obniżaniu. Dzięki temu udział procentowy oficerów w ogólnej liczbie zgonów stale rósł, i gdy w roku 1873 wynosił 3,2%, to w roku 1893 już 10,3%.

Od 59% do 91% wszystkich zgonów wśród ludności wojskowej stanowiły zgony, które nastąpiły w wyniku różnorodnych chorób. Na przestrzeni badanego okresu liczba ich ulegała stałemu obniżaniu, na co niebagatelny wpływ miała poprawa warunków opieki zdrowotnej w armii. Na jednakowym poziomie, ok. 50 osób rocznie, utrzymywała się natomiast ilość zgonów spowodowana nieszczęśliwymi wypadkami. Kolejną, bardzo znaczącą przyczyną zgonów były samobójstwa. Liczba ich stale, choć nieregularnie wzrastała, i np. w roku 1872 wynosiła 213, a w roku 1893 już 321, co stanowiło wówczas 27,4% wszystkich zgonów. Ciekawy jest przy tym podział samobójców wg stopni wojskowych. 5%-10% to oficerowie, którzy stanowili do 5% stanu liczebnego armii, 15%-20% to podoficerowie (10%-15% stanu), a 70%-80% to szeregowi (80%-85% stanu). Okazuje się

przy tym, że udział obywateli gmin galicyjskich odpowiada tu w zupełności udziałowi mieszkańców Galicji w armii czynnej.

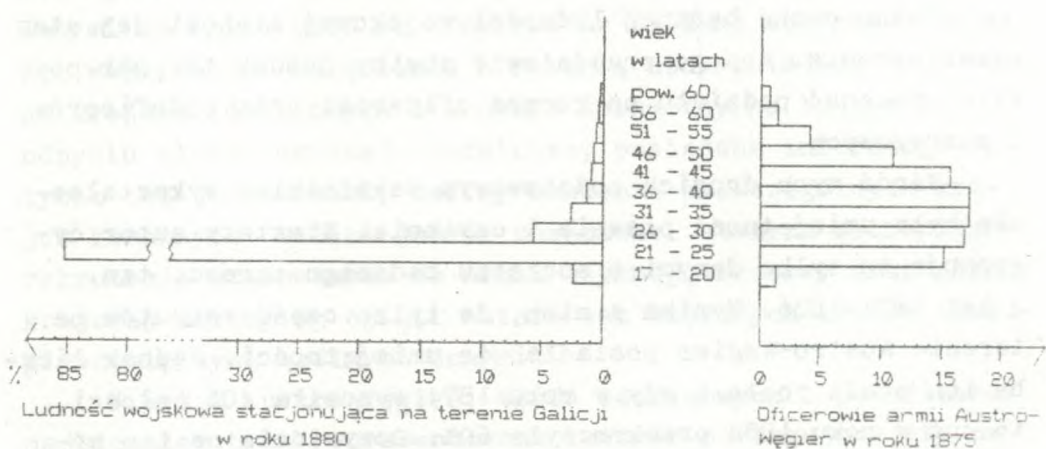
Poza samobójstwami, istotną wskazówkę mówiącą nam o warunkach służby i życia w armii austro-węgierskiej stanowią dane dotyczące samookaleczeń i dezercji. Oczywiście statystyką objęto tylko te samookaleczenia, które wykryto, gdyż możemy z dużą pewnością stwierdzić, że spory ich procent został zaliczony do nieszczęśliwych wypadków. Pomimo iż samookaleczenia groziły karnym przedłużeniem służby o 2 lata, to ich liczba pośród szeregowych zbliżała się corocznie do 120, do czego w dużej mierze przyczyniali się Galicjanie stanowiąc w tej liczbie od 30% do 50%. Dużo bardziej masowym zjawiskiem były dezercje. Liczba dezertów zmieniająca się bardzo nierównomiernie zawierała się bowiem między 300 a 1500 osób rocznie. Stanowili ją w głównej mierze podoficerowie i szeregowi, choć zdarzały się też jednostkowe przypadki dezercji wśród oficerów.

Ze zgonami w istotny sposób powiązany jest też stan zdrowia ludności wojskowej. Źródła podają tu tak bogaty materiał statystyczny, że ze względu na jego ogrom nie przeprowadzono analizy występowania poszczególnych chorób, lecz ograniczono się tylko do zbiorczej analizy ilościowej. Co roku każdy oficer, podoficer czy szeregowy był chory przeciętnie 13-16 dni, z czego 30%-50% czasu przebywał na terenie koszar, a pozostały okres spędzał w szpitalach wojskowych. Z drugiej zaś strony, każdego dnia w roku przeciętna liczba chorych wynosiła od 8 200 do 11 000 osób, co stanowiło od 2,7% do 4,0% ogółu ludności wojskowej. Największy udział wśród chorych mieli szeregowi (ok. 88%), następnie podoficerowie (9%-10%) oraz oficerowie (ok. 2%). Liczba oficerów jest tu o połowę niższa niż ich udział w ogólnej liczbie ludności wojskowej, co potwierdza tylko w zasadzie różnicę w warunkach życia i służby między korpusem oficerskim a pozostałą częścią ludności wojskowej.

Kolejnym elementem analizy demograficznej jest wiek. Patrząc na ludność wojskową musimy pamiętać, że służyli w niej w zdecydowanej większości ludzie młodzi. Jeśli spróbujemy wykreślić piramidę wieku tej grupy społeczno-zawodowej, zauważymy całą jej specyfikę, gdyż po pierwsze - nie istnieje tu część dotycząca kobiet, po drugie - brak młodzieży do lat 17, a po trzecie - zdecydowana większość ludności wojskowej (ok. 80%) znajdzie się w przedziale wieku od 20 do 25 roku życia (od roku 1889: 21 - 26 roku życia).

Wykres 3

Wiek ludności wojskowej stacjonującej na terenie Galicji w roku 1880 oraz oficerów armii Austro-Węgier w roku 1875

Zródło: S. Szuro, Informator... Tab. 33 i 35.

Na specyfikę tej grupy społeczno-zawodowej wpływała dominująco sytuacja wśród szeregowych i podoficerów, którzy trafiali do służby na określony czas (w zdecydowanej większości na 3 lata) i w ściśle określonym wieku. Oczywi-

ście od początku służby opuszczali ją z różnych przyczyn trafiając do rezerwy bez wysłużenia całych 3 lat. Powodowało to, iż na końcu roku kalendarzowego służyło w armii czynnej 85%-99% powołanych do służby w danym roku, 79%-94% powołanych rok wcześniej i 77%-89% powołanych 2 lata wcześniej. Struktura zaś podoficerów i szeregowych wg czasu ich służby wyglądała następująco: corocznie 27%-37% stanowili służący pierwszy rok, 26%-31% służący drugi rok, 24%-31% - trzeci, a 9%-12% - czwarty i kolejne.

Jeśli z kolei wyodrębnimy korpus oficerski, zauważymy niewielki udział oficerów w przedziale wiekowym 17-20 lat (kadeci szkół oficerskich), a w pozostałych przedziałach kształt piramidy zbliżony do norm. Charakterystyczne tu będzie też połączenie wieku z awansem na kolejne stopnie oficerskie, i tak np. porucznik miał średnio 25-29 lat, major 46-47 lat, a pułkownik 50-52.

Ważną cechą badanej ludności wojskowej stanowi jej stan wykształcenia. Aby go przedstawić musimy jednak tak, jak powyżej dokonać podziału na korpus oficerski oraz podoficerów i szeregowych.

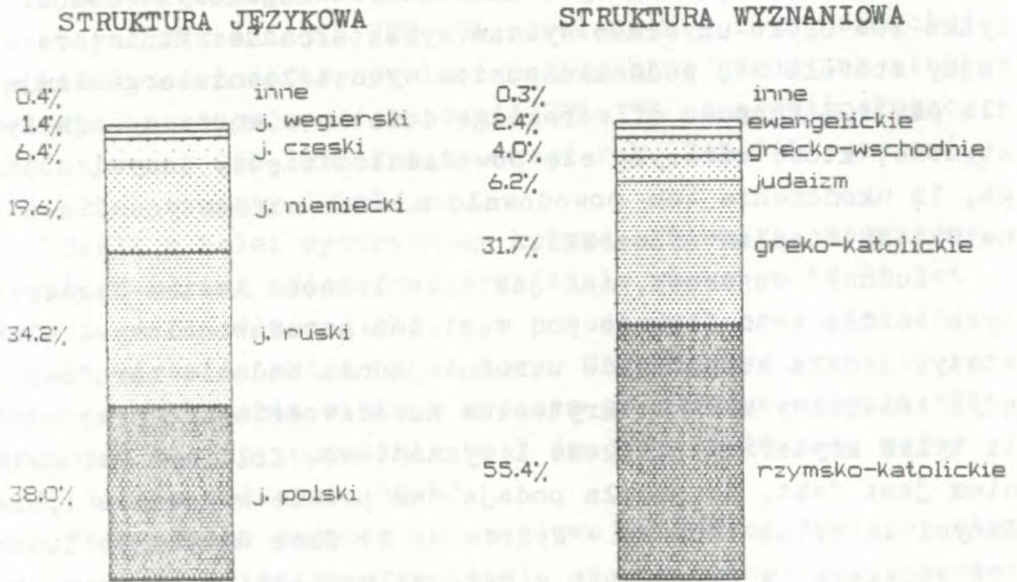
Wśród tych drugich podstawowym wskaźnikiem wykształcenia była umiejętność pisania i czytania. Niestety autor dysponuje tu tylko danymi z początku badanego okresu, tzn. z lat 1871-1886. Wynika z nich, że tylko część rekrutów na terenie Austro-Węgier posiadała te umiejętności. Jednak liczba ich stale rosła i gdy w roku 1871 wynosiła 40% całości, to już w roku 1882 przekroczyła 60%. Oczywiście na ten wynik wpływali rekruci z krajów o dobrze rozwiniętym szkolnictwie, jak i z tych, gdzie większość stanowili analfabeci. Do tych drugich, niestety, musimy zaliczyć Galicję, gdyż poziom wykształcenia był tu stosunkowo niski. I tak w Galicji rekruci umiejący pisać i czytać w latach 1871-1886 stanowili 10%-30% ogółu, z tym, że od 4%-9% z nich posługiwało się językiem niemieckim, a pozostali ojczystym, czyli w tym wypadku polskim lub ruskim.

W korpusie oficerskim sytuacja była inna, gdyż każdy oficer musiał mieć co najmniej maturę zdobytą w szkole cywilnej lub wojskowej. Większość oficerów (ok. 60%) ukończyło różnego rodzaju szkoły o charakterze wojskowym. Jednak tylko 20% ogółu uzyskało wyższe wykształcenie. Ministerstwo Wojny starało się podnosić poziom wykształcenia organizując dla ok. 10% korpusu oficerskiego dodatkowe kursy specjalistyczne, które cieszyły się powodzeniem między innymi dlatego, iż ukończenie ich powodowało niemal automatyczny awans na wyższy stopień oficerski.

Ludność wojskowa, tak jak cała ludność Austro-Węgier, była bardzo zróżnicowana pod względem narodowościowym. Niestety, źródła austriackie utrudniają nam badanie narodowości, gdyż Austriacy zamiast kryterium narodowościowego przyjmowali tylko kryterium językowe i wyznaniowe. Kolejnym utrudnieniem jest fakt, że źródła podają nam prawie wyłącznie (poza danymi ze spisu 1880 r. - Wykres nr 4) dane dotyczące ludności wojskowej w połączeniu z rezerwą uzupełniającą oraz obroną krajową, do których kierowano żołnierzy na 10 lat po odbyciu służby czynnej. Dodatkowo, posiadane informacje dotyczą całej monarchii, bez wyróżnienia poszczególnych krajów koronnych. Dzięki jednak znajomości stałych mechanizmów rekrutacji stosowanych do armii czynnej, rezerwy oraz obrony krajowej możemy wg opinii autora bez większych błędów posługiwać się tymi ogólnymi danymi.

W armii Austro-Węgier, wśród szeregowych i podoficerów najliczniej była reprezentowana ludność posługująca się na co dzień językiem niemieckim (25%-30%), następnie węgierskim (16%-23%), dalej czeskim (15%-19%), polskim (7%-9%) i ruskim (7%-9%). Spośród wyznań najwięcej wyznawców liczyły religie katolickie (ok. 80%), z czego religia rzymskokatolicka 85%, greckokatolicka ok. 15% i ormiańskokatolicka ok. 0,5%. W dalszej kolejności z wyznań chrześcijańskich były reprezentowane: wyznanie grecko-wschodnie (7%-9%) oraz ewangelic-

Struktura wyznaniowa i językowa ludności wojskowej
rekrutującej się z terenu Galicji w roku 1880

Zródło: S. Szuro, Informator... Tab. 41 i 58.

ko-helveckie (3%-6%) i ewangelicko-augsburskie (4%-5%). Z religii niechrześcijańskich jedynie judaizm był szerzej reprezentowany, a jego wyznawcy stanowili 2%-3% ogółu. Tak więc, jak widać, struktura językowo-wyznaniowa szeregowych i podoficerów odpowiadała w przybliżeniu tej strukturze wśród ogółu ludności Austro-Węgier.

W korpusie oficerskim najliczniej była reprezentowana ludność niemieckojęzyczna stanowiąc ok. 70% jego składu. Na drugim miejscu ludność posługująca się językiem węgierskim (13%-16%), następnie czeskim (6%-7%) i polskim (3%-4%). Pozostałe grupy językowe reprezentowane były bardzo nielicznie (poniżej 1%). Pod względem wyznania najliczniejszą grupę wśród oficerów stanowili wyznawcy religii rzymskokatolic-

kiej (79%-80%), następnie ewangelicko-augsburskiej (7%-8%), judaizmu (7%-9%), ewangelicko-helweckiej (ok. 2%), a w końcu grecko-wschodniej (2%-3%). Widzimy więc, że na skład korpusu oficerskiego w znacznym stopniu wpływała polityka państwa i dlatego zdecydowaną jego większość stanowili Niemcy austriaccy. Korpus oficerski był bowiem traktowany jako reprezentacja i narzędzie władzy Wiednia.

W tym krótkim artykule zdołano zaledwie zarysować najważniejsze problemy związane z analiza demograficzną ludności wojskowej. Pozwólmy więc sobie na wypunktowanie najważniejszych wniosków nasuwających się zdaniem autora po zapoznaniu się z badanym materiałem statystycznym.

Po pierwsze, z zebranych materiałów wynika, iż ludność Galicji w takim samym stopniu była obciążona obowiązkiem służby wojskowej, jak ludność pozostałych krajów monarchii. Fakt ten pozwala więc podważyć stale przewijającą się przez literaturę historyczną tezę, iż Galicja stanowiła rezerwar "mięsa armatniego" dla armii Austro-Węgier.

Po drugie, wyraźnie widoczny jest związek oddziałów wojskowych z terytorium na którym stacjonowały. Istotne przy tym jest, iż oddziały te, w swej masie żołnierskiej, posiadały charakter dwu- lub nawet jednonarodowościowy, odpowiednio do struktury narodowościowej okręgu, z którego się rekrutowały.

Dodatkowo należy zauważyć, iż dla badacza dostępny jest bogaty i wielostronny materiał statystyczny dotyczący ludności wojskowej. Pozwala to na dalsze pogłębienie badań nad tą specyficzną częścią społeczeństwa galicyjskiego. To z kolei, być może, pozwoli nam zauważyć nowe aspekty problemów badawczych związanych z dziejami Galicji, takich jak chociażby problem stanu zdrowia w ówczesnej Galicji, wykształcenie ludności męskiej czy też problem samobójstw i nieszczęśliwych wypadków.

PRZYPISY

¹ Autor posługując się terminem źródła za ludność wojskową uznaje tylko obywatele Austro-Węgier odbywających czynną służbę wojskową (tak zasadniczą, jak i zawodową), nie uwzględniając ich rodzin.

² S. S z u r o, Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Ludność wojskowa Austro-Węgier rekrutująca się i stacjonująca na terenie Galicji w latach 1869-1913. Red. H. Madurowicz-Urbańska, Warszawa - Kraków 1990.

³ Szerzej: S. S z u r o, Reforma wojskowa przeprowadzona w państwie austro-węgierskim w 1968 r. i jej realizacja ze szczególnym uwzględnieniem Galicji, w: Studia i Materiały do Historii Wojskowości, T. XXXIII, Warszawa 1990 s. 205-241.

⁴ Statistisches Jahrbuch der österreichischen Monarchie. Hrsg. von der k.k. Statistischen Central-Comission. Für das Jahr 1861/62-1881. Wien 1863-1882.

⁵ Österreichisches Statistisches Handbuch für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Wien 1883-1916.

⁶ Rocznik Statystyki Galicji. Wyd. przez Krajowe Biuro Statystyczne. R. 1: 1886 - R. 5: 1894-1897, Lwów 1887-1898. Od R. 6 zmiana tytułu: Podręcznik Statystyki Galicji. Wyd. przez Krajowe Biuro Statystyczne T. 6-9, Lwów 1900-1913.

⁷ Statystyka Miasta Krakowa zestawiona przez Biuro Statystyczne Miejskie, z. X-XII, Kraków 1887-1912.

⁸ Militär-Statistisches Jahrbuch über Anordnung des k.k. Reichs-Kriegs-Ministerium, bearbeitet und hrsg. von der III Section des Technischen und Administrativen Militär-Comite, Wien 1868-1911.

⁹ A. K r z y ż a n o w s k i, K. K u m a n i e c k i, Statystyka Polski, Kraków 1915. Tab. 23, s. 33.

¹⁰ Zgodnie z ustawą z 5 XII 1868 r. zasadnicza część pułku piechoty stacjonowała zawsze na terenie okręgu zapasowego, z którego wywodzili się rekruci danego pułku. Przy innych rodzajach broni starano się utrzymać zasadę stacjonowania na terenie kraju koronnego, z którego wywodzili się rekruci.